

Posljednje poglavlje „Rimski sporazumi i aneksija 1924.“ (97-110) posvećeno je političkim odnosima na međunarodnoj sceni kao i daljnjim diplomatskim talijansko-jugoslavenskim pregovorima koji su okončani potpisivanjem Rimskih ugovora 1924. (Pakt o prijateljstvu i Sporazum o Rijeci). Sukladno Ugovorima, prostor Slobodne Države Rijeke anektiran je talijanskom državnom korpusu, a Riječko pitanje riješeno u korist talijanskih geopolitičkih i ekonomskih interesa. Tako događanja u Rijeci predstavljaju važan dio povijesnih procesa koji su zahvatili i obilježili velik dio Središnje i Istočne Europe nakon Prvoga svjetskog rata. U „Zaključku“ (111-113) autor apostrofira teze koje se tiču Rijeke i talijanskih ekspanzionističkih težnji u kontekstu tadašnje konstelacije nacionalnih i međunarodnih političkih odnosa te njihove posljedice na definiranje istočne talijanske granice.

Knjiga Williama Klingera značajan je doprinos istraživanju te prilog preciznijem viđenju sudbine i statusa Rijeke nakon Prvoga svjetskog rata. Svojim sadržajem zasigurno će izazvati interes ne samo znanstvene, nego i šire čitalačke javnosti jer kroz njemačke diplomatske izvore donosi nove poglede na bogatu riječku povijest.

Ana Anić Opašić

Marta Verginella, *Granica drugih. Pitanje Julijske krajine i slovensko pamćenje*, preveo Franko Dota, Zagreb: Srednja Europa, 2011., 147 str.

Hrvatsko izdanje monografije *Granica drugih* tršćanske povjesničarke Marte Verginelle treće je u nizu. Naime, za talijanskim izvornikom, objavljenim 2008., doskora je uslijedio slovenski prijevod (2009., prev. Tea Štoka), a zahvaljujući agilnosti zagrebačke Srednje Europe i hrvatskom je čitateljstvu omogućen neposredniji kontakt s dosezima studije posvećene prvenstveno izazovima pred kojima se pod fašizmom našlo slovensko stanovništvo etnički šarolikoga pograničnog prostora, u godinama nakon Prvoga svjetskog rata pripojenoga Italiji. Navedeni podaci prelaze „bibliografski“ okvir: tri u kratko vrijeme objavljene inačice Verginelline knjižice spomena su vrijednim indikatorom kakvoće sadržaja sabijenoga na razmjerno malom broju stranica, ali impliciraju i dugovječnost podjela oblikovanih upravo u razdoblju kojim se autorica pozabavila. Drugim riječima, kako bi novi povjesni-

čarski prilog razmatranju međuratne problematike naišao na odgovarajuću recepciju unutar sve tri zainteresirane nacionalne historiografije očito je da početkom dvadesetprvoga stoljeća još opstoji potreba za svojevrsnim ponašanjem, pri čemu je jezična razina u ovom slučaju pokazatelj u nedovoljnoj mjeri prevladanih okvira, učvršćenih pred pedesetak ili nešto više godina. Zbog navedenoga ne treba, međutim, zapostaviti nesumnjivo pozitivnu posljedicu prijevoda, objavljenoga k tome kod renomiranoga izdavača, a to je dostupnost širem krugu čitatelja, odnosno onima od kojih bi, za razliku od strukovnjaka usmjerenih k proučavanju povijesti zapadne Hrvatske/Slovenskoga primorja/istočne talijanske granice, bilo izlišno očekivati upućenost u novitete lokalne historiografske produkcije.

Ni podatak o prevoditelju nije naodmet: Franko Dota, pisac monografije *Zaraćeno poraće*, predmetno bliske Verginellinoj studiji i nedavno (2010.) objavljene kod istoga (hrvatskoga) izdavača, pridonio je sadržaju monografije dvama nevelikim, ali korisnim „potpornjima“: „Predgovorom hrvatskom izdanju“ (VII-XIII) i prevoditeljskim napomenama na posljednjim stranicama. Spomenuti predgovor priprema čitatelja za stranice što slijede ocrtavajući osnovicu na kojoj je autorica oblikovala izlaganje. Verginellin, pak, sažeti „Uvod“ (1-4) potvrdio je pretpostavku kako se upućenost u tematiku počesto može prepoznati u jednostavnosti izlaganja. Ne okolišajući suviše, još manje zamagljujući vlastite nakane, već je prvim rečenicama uputila čitatelja kako „cilj ove knjige nije prikazati glavne političke točke u razvoju julijske granice – prvo austrijsko-talijanske, potom jugoslavensko-talijanske i naposljetku slovensko-talijanske – kao ni ponuditi obuhvatnu političku povijest Julijske krajine kroz devetnaesto i dvadeseto stoljeće. Namjera je zapravo druga: sastaviti pojedine dijelove mozaika tako što će ih se filtrirati kroz subjektivna iskustva, neophodna za razumijevanje složenosti cjelokupne pripovijesti koja u sebi povezuje sva zbivanja u Julijskoj krajini između devetnaestog i dvadesetog stoljeća“ (1-2). Zacrtanih se smjernica Verginella postojano držala do zaključnih stranica, a osim sadržajno, izlaganje je ujednačeno i formom: četiri veće cjeline, podijeljene na tri do pet manjih poglavlja, uglavljene su između već navedenoga uvoda te zaključnih stranica na kojima je tek naznačeno kako pad fašističkoga režima i okončanje razdoblja talijanske uprave predstavljaju, doduše, neupitnu povijesnu razdjelnicu, ali ne i konac pripovijesti o počesto dramatičnim sudbinama dotaknutim autoričinom vještom naracijom, a jednako tako ni o nemirnoj prošlosti pograničnoga područja. Ratne i poratne

godine dovele su prvenstveno do razdvajanja životnih putova pojedinaca, u osobitom povijesnom trenutku objedinjenih položajem „aloglotske“ manjine, općenito sumnjive u očima totalitarnoga sustava.

Cjelina „Slovenska manjina pred Posebnim sudom“ (5-34) potvrđuje upravo navedeno: početkom prosinca 1941. u Trstu se pred Posebnim sudom za zaštitu države (*Tribunale speciale per la difesa dello Stato*) našlo šezdeset optuženika naglašeno heterogenoga sastava podrijetlom i društvenom pripadnošću, odnosno šezdeset osoba koje su činile jedinstvenu skupinu isključivo s obzirom na ozbiljne optužbe tužiteljstva. Šarolikost skupine navela je Verginellu na zaključak kako se pred Posebnim sudom zapravo našlo „cjelokupno slovensko društvo Julijske krajine, ono ruralno i urbano, ono građansko, radničko i seljačko, ono tršćansko i goričko, kao i ono podrijetlom iz unutrašnjosti, iz Posočja, iz okolice Postojne i Ilirske Bistrice“ (7-8). Unutarnje raslojenosti bilo je svjesno i tužiteljstvo jer je proizlazila iz opsežnih istraga provedenih od ožujka 1940., koje su, uostalom, rezultirale podjelom optuženika u tri skupine: pripadnike komunističkoga pokreta, „intelektualce“ te mlade radnike i seljake iz posočkih naselja. Navedeno, međutim, nije zapriječilo objedinjavanje u jedinstven postupak, odnosno izloženost optužbama koje su zapravo potvrđivale kako je dvadesetogodišnja izloženost fašističkoj represiji urodila isključivo širenjem otpora asimilaciji i istodobnim jačanjem slovenske uzajamnosti. U procesu pred Posebnim sudom, vođenim ni dvije godine prije urušavanja fašističkoga sustava, autorica je stoga lucidno prepoznala indikator jalovosti politike odnarođivanja, a susljednim je poglavljima nastojala orisati najvažnije uzročnike homogeniziranja slovenskoga stanovništva.

Pod naslovom „U egzilu“ (35-66) opisano je sužavanje mogućnosti legalnoga političkog zastupanja interesa slovenskoga (i hrvatskoga) stanovništva u Julijskoj krajini, odnosno gašenje „vidljivih“ političkih aktivnosti unutar talijanskih granica, bilo da je riječ o najistaknutijim političkim predstavnicima (Josip Vilfan, Engelbert Besednjak, Ivan Marija Čok) ili slovenskim katoličkim krugovima. Kako se doskora pokazalo, umrtvljenost je bila tek prividna, posebno kada je riječ o radikalnijim pripadnicima slovenske mladeži, otvorenima za nastavak organizirane djelatnosti u ilegali. Posljedično, dio aktivista bio je sve skloniji oblikovanju oružanoga otpora fašizmu, odnosno povezivanju u jedinstvenu antifašističku frontu. Istodobno su raznovrsni oblici oporbe protuslavenskoj politici oblikovani i u krilu brojne

emigracije iz Julijske krajine, također samo uvjetno shvatljive kao jedinstvena skupina, jer svjetonazorskim i društvenim razlikama valja dodati i nejednaku motivaciju za odlazak, odnosno činjenicu kako je prelazak granice mogao biti potaknut političkom neprilagođenošću, ali i nemogućnošću zadržavanja egzistencijalne osnovice uslijed pogoršanja ekonomske situacije. Cjelina „Slovenska emigracija“ (67-94) opisuje u kojoj je mjeri iseljeničtvo utjecalo na oblikovanje opozicije fašističkom režimu.

„Nacionalistički temelji antitalijanstva“ (95-125) posvećeni su, u gotovo jednakoj mjeri, razdobljima što omeđuju međuraće, odnosno formiranju slovenskoga i hrvatskoga nacionalnog identiteta u Trstu, odnosno Julijskoj krajini općenito, pod austrijskom upravom te uklapanju navedenoga područja u planove oblikovane tijekom Drugoga svjetskog rata. Kao ni u prethodnim cjelinama, Verginella nije odustala od ukazivanja na kompleksne okolnosti zbog kojih ratna zbivanja i opredjeljivanje lokalne slovenske populacije valja promatrati bez opterećujućih generalizacija. Pojedinci čiji su identiteti oblikovani u pograničnom prostoru tijekom talijanske uprave, objedinjeni procesom Posebnoga suda opisanim u prvoj cjelini, s različitim su se uspjehom snašli tijekom ratnih i poratnih godina, o čemu uvjerljivo svjedoči „Epilog“ (127-138), odnosno poglavlje što se opsegom poklapa s navedenom zaključnom cjelinom, a sadržaj implicira već naslovom: „Ni pobjednici ni pobijedeni“ (127-138). Kako je spomenuto pri početku, prevoditelj je Verginellinom tekstu dodao i kraći, ali koristan niz „Napomena prevoditelja“ (139-142) kojima su razjašnjeni ključni, u studiji višekratno spominjani termini kao „pogranični fašizam“ ili „Rižarna San Sabba“.

Monografija Marte Verginelle ukazuje kako se i o temama kojima su posvećeni brojni povjesničarski prilozi može pisati na nov, originalan način, k tome na razmjerno malom broju stranica i pristupačnim stilom. Znalački uvid u noviju literaturu o pitanjima kojima je posvetila istraživački interes, zahvaljujući kojem *Granica drugih* može poslužiti i kao više no koristan vodič pri pronalaženju historiografskih prinosa na kojima je autorica utemeljila svoj rad i produbljivanju poznavanja problematike, nadograđen je povezivanjem raznovrsnih fragmenata u skladnu narativnu cjelinu. Verginellina knjiga, valja se nadati, bit će bez poteškoća prepoznata kao važan doprinos poznavanju novije društvene povijesti pograničnoga prostora Hrvatske, Italije i Slovenije.

Mihovil Dabo